

Bijvriendelijke natuurvriendelijke oevers

Fabrice Ottburg en Menno Reemer, 27 oktober 2017, status: Definitief

Contactgegevens:

Dhr. Fabrice Ottburg
Wageningen Environmental Research
Fabrice.Ottburg@wur.nl
03174-86115

Dhr. Menno Reemer
EIS Kenniscentrum Insecten
Menno.Reemer@naturalis.nl
071-7519359

Relevante websites:

<http://www.groenecirkels.nl/nl/groenecirkels/Themas/Leefomgeving/Bijenhelptdesk.htm>
www.bijenlandschap.nl
www.groenecirkels.nl

Foto's: Fabrice Ottburg©.

Vraagsteller

Vraagsteller is de heer Hein Tanis van Hoogheemraadschap van Rijnland in Leiden, team Beleid & Strategie.

Kader, aanleiding en vraag

Hoogheemraadschap van Rijnland (HHR) heeft momenteel 2435 natuurvriendelijke oevers (nvo's) in hun beheerregister staan. Hiervan zijn er 1835 nvo's reeds gerealiseerd en die een gezamenlijke lengte hebben van 223.6 kilometer. De overige 600 nvo's staan nog geregistreerd als zijnde in de planvormingsfase, al is het vermoeden dat een deel hiervan al wel is gerealiseerd, maar dat dit nooit administratief is vastgelegd. NVO's worden alleen in het beheerregister opgenomen als er subsidie is verleend of als ze in één van de HHR projecten zijn gerealiseerd. In werkelijkheid zijn er dus meer nvo's, waarvan een deel van zichzelf al natuurvriendelijk is. In relatie tot Groene Cirkels Bijenlandschap rees bij HHR de vraag in hoeverre de natuurvriendelijke oevers bijvriendelijk zijn? En hoe nvo's bijvriendelijker zijn te maken.

Projectgebied

Om de bovenstaande vragen te kunnen beantwoorden zijn twee nvo's in het beheergebied van HHR bezocht. De eerste nvo ligt langs de Maandagsche Watering (ook wel Noordwijksche Vaart genoemd) ten zuidoosten van de Hoogeveenseweg in Noordwijkerhout (figuur 1). Deze nvo is 253 meter lang, aangelegd in 2007 en in eigendom van HHR. De direct aangrenzende berm (terrestrisch gedeelte) is in eigendom van de gemeente Noordwijk.

De tweede nvo ligt langs de Noord Aa in Zoeterwoude (figuur 2). Deze nvo is 182 meter lang, aangelegd in 2010 en in eigendom van HHR en Staatsbosbeheer (terrestrisch gedeelte).

Figuur 1. Ligging van de natuurvriendelijke oever langs de Maandagsche Watering in Noordwijk.
Bron: Google Earth.

Figuur 2. Ligging van de natuurvriendelijke oever langs de Noord Aa in Zoeterwoude.
Bron: Google Earth.

Veldbezoek

Op maandag 26 juni 2017 hebben de auteurs samen met de vraagsteller beide natuurvriendelijke oever locaties bezocht. Het was een zonnige, warme dag met temperaturen boven de 20 graden.

NVO 1 Maandagsche Waterring

De twee onderstaande foto's geeft een overzicht van de nvo langs de Maandagsche Waterring (figuur 3). De strook langs de oever met oeverplanten betreft de nvo en deze is in beheer bij HHR. De berm strook tot aan de Hoogeveenseweg is in beheer bij gemeente Noordwijk.

Figuur 3. Links de nvo en berm gezien vanaf de noordoostzijde en rechts de nvo en berm gezien vanuit het zuidwesten.

De nvo is gerealiseerd m.b.v. een onderwaterbeschoeiing en zorgt ervoor dat direct langs de oever ondiepe begroeide zones onder en boven water ontstaan die voor o.a. amfibieën en vissen kunnen dienen als ei-afzetplaats c.q. paaiplaats en/of opgroeigebied (figuur 4).

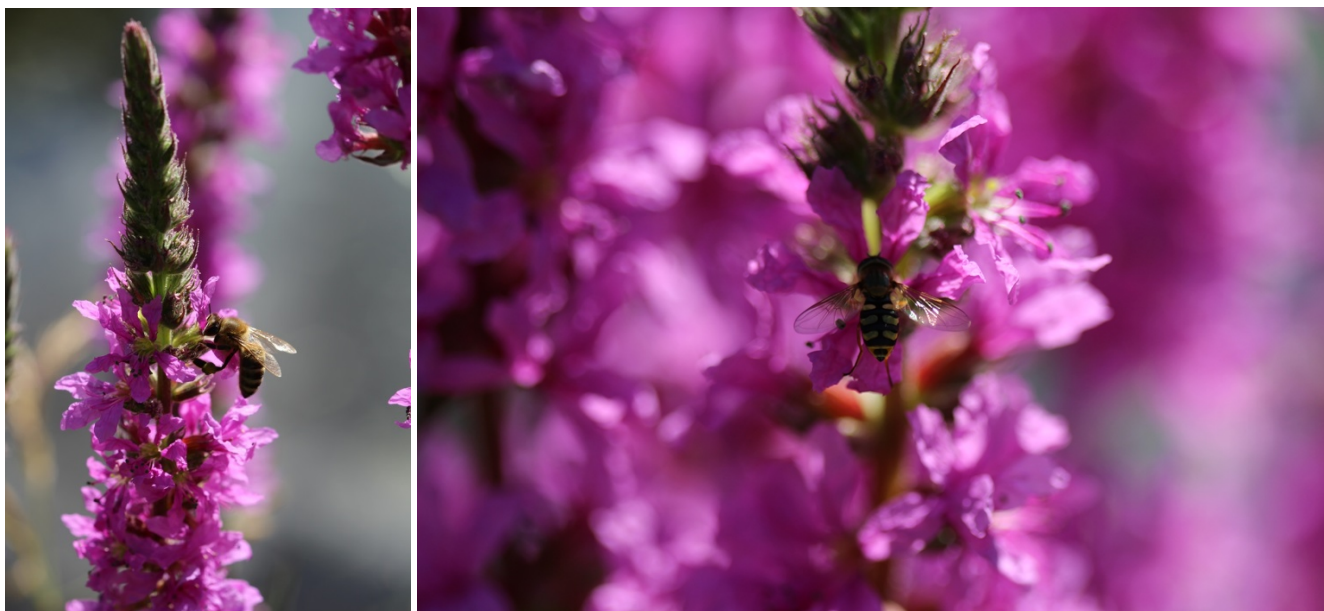
Figuur 4. Visbroed, zeer waarschijnlijk juveniele rietvoorns of blankvoorns, in de lengteklasse 0-3 cm aangetroffen in de nvo.

De zone binnen de nvo, waarin de oeverplanten aanwezig zijn, is vrij smal en varieert van 2 meter tot een halve meter in de breedte (figuur 5). Het is juist de gradiënt van nat naar droog die zo geleidelijk mogelijk mag zijn (*Limes divergens*), maar ook zo groot mogelijk. In deze zone vinden veel verschillende soortgroepen hun deelhabitat. Zoals eerder genoemd de amfibieën en vissen, maar ook libellen en juffers, dagvlinders, zoogdieren, als waterspitsmuis, vogels en natuurlijke wilde bijen. Aanbevolen wordt dan ook om de begroeide zone met oeverplanten in omvang te verdubbelen. De ruimte hiervoor dient te worden gezocht op het land c.q. de berm, waarvan dus een klein deel kan worden omgezet. Dit zal in overleg dienen te gaan met de gemeente Noordwijk.

Figuur 5. Beide foto's laten de smalle natuurvriendelijke oeverstrook zien. Bij een ander maai-beheer (gefaseerd maaien niet voor september en maaisel afvoeren) kan de bloemenrijkdom worden vergroot.

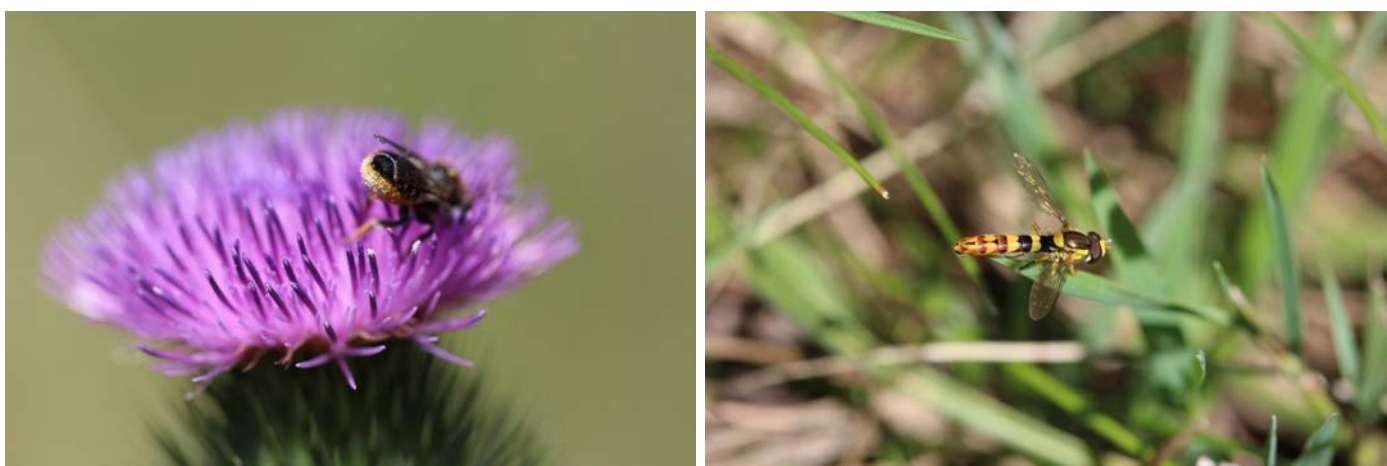
Op het eerste gezicht lijkt het erop dat de nvo alleen uit riet bestaat (figuur 3 en 5), maar bij een nauwkeurige bestudering zijn de volgende planten aangetroffen in de nvo: watermunt, kleine waterpepe, liesgras, klein kroos, gele plomp, dotterbloem, kalmoes, waterzuring, grote waternavel (exoot), moerasandoorn, kleine lisdodde, bitterzoet, kikkerbeet, waterbies, pitrus, egelskop, blaartrekkende boterbloem, gedoornnd hoornblad, valeriaan, moeras-vergeet-me-nietje, engelwortel, gele waterkers en de grote kattenstaart. De aantallen van de aangetroffen soorten zijn echter wel laag. Zo zijn de aanwezige kattenstaarten op één hand te tellen. De waarde van nvo voor wilde bijen/bestuivers moet worden gezocht in (bloeiende)planten die voedsel kunnen bieden. Van de reeds aanwezige planten in de oeverzone zijn vooral kattenstaart, moerasandoorn en engelwortel zeer goede bijenplanten. Op kattenstaart foerageren vele soorten bijen, waarvan de kattenstaartdikpoot (*Melitta nigricans*) wel het meest tot de verbeelding spreekt, omdat deze uitsluitend op kattenstaart stuifmeel verzamelt. Moerasandoorn is in trek bij de grote wolbij (*Anthidium manicatum*), een grote, geel met zwarte bijensoort. Op engelwortel foerageren met name veel verschillende zweefvliegen. Uitbreiding van deze en andere bloeiende planten zou de bestuiversfauna ten goede komen. Dit kan enerzijds worden bereikt door de inrichting (schaalvergroting en geleidelijke overgang van nat naar droog) en anderzijds door beheer. Zorg dat bloeiende planten in de nvo pas worden gemaaid nadat deze zijn uitgebloeid en zaad hebben gezet. Afvoer van het maaisel voorkomt vervolgens verdere verruiging en stimuleert de bloemenrijkdom.

Figuur 6. Links een honingbij (*Apis mellifera*) en rechts een Terrasjeskommazweefvlieg (*Eupeodes corollae*) op de bloemen van de grote kattenstaart (*Lythrum salicaria*).

Ook de aangrenzende berm (figuur 3) is van belang voor wilde bijen/bestuivers. Tijdens het veldbezoek werden de volgende plantensoorten aangetroffen: gewone rolklaver, speerdistel, duizendblad, biggenkruid, kamille sp., smalle weegbree, klein hoefblad, paardenbloem, witte klaver, boerenwormkruid, rode klaver, Sint-janskruid, scherpe boterbloem, kleine klaver, perzikkruid, zachte ooievaarsbek, bijvoet en akkerdistel. Veel van deze planten zijn aantrekkelijk voor bijen en andere bloembezoekers.

In het vroege voorjaar vliegen verschillende soorten zandbijen (*Andrena* sp.) op het klein hoefblad en iets later op de paardenbloem. Later zorgen de klavers voor de voedselvoorziening en in de zomer zijn speerdistel en boerenwormkruid. Tijdens het veldbezoek werd bijvoorbeeld een tuinbladsnijder (*Megachile centuncularis*) op de speerdistel gevonden.

Figuur 7. Links een tuinbladsnijder (*Megachile centuncularis*) en rechts een mannetje van de grote langlijf (*Sphaerophoria scripta*), een zweefvlieg.

Figuur 8. Op de linker foto staat links Hein Tanis en rechts Menno Reemer. Menno laat hier de tuinbladsnijder aan Hein zien. Deze behangersbij is vrij dicht behaard. De buikschiuer is oranje-rood behaard en aan de achterkant zwart.

Het talud van de berm direct aan de Hoogeveenseweg is redelijk schraal en bevat nu al voldoende open plekken (figuur 9) die geschikt kunnen zijn als nestelgelegenheid voor wilde bijen. Zorg ervoor dat deze berm schraal blijft en dat maaisel na het maaien (na minstens drie dagen) ook wordt afgevoerd en niet te lang blijft liggen, want dit zorgt weer voor verrijking. In de huidige situatie wordt de berm geklepeld (figuur 9). Dit was ook te zien aan de geklepelde jonge wilgen aan de rand van de nvo. Maaien heeft de voorkeur boven het klepelen. Het afvoeren van het maaisel na de maaibeurten, zal de bodem verschrallen, wat een positieve invloed heeft op de kruidenrijkdom van de vegetaties. Dit biedt een mooie kans om de korte vegetaties hier en daar ook te benutten voor de bijenfauna in het gebied. Door plaatselijk wisselende delen van het terrein over te slaan tijdens de maaibeurten, komen de kruiden in deze delen tot bloei en kunnen ze voedsel bieden aan de bijenfauna. Bij de volgende maaibeurt kunnen deze stukken weer gemaaid worden en kan weer een ander gedeelte blijven 'overstaan'. Een dergelijk gefaseerd maaibeheer kan op vele manieren worden vormgegeven. Een manier die steeds meer in zwang komt is 'sinusbeheer'. Zie hier voor meer informatie:

<http://www.phegea.org/Dagvlinders/Documenten/VVE%20WG%20DV%20verslag%20presentatie%20sinus%20maaieren%202014%2005%2031%20Jurgen%20Couckuyt.pdf> en meer informatie over gefaseerd maaibeheer en de voordelen hiervan is te lezen op <http://www.bestuivers.nl/bescherming/gefaseerd-maaieren>

Figuur 9. Links de reeds aanwezige vrij schrale talud met open plekken langs de Hoogeveenseweg en rechts een detail opname van een geklepelde akkerdistel.

De talud is steil en gericht op het zuidoosten, zodat hij veel zonnewarmte vangt. Hierdoor is het een zeer geschikte nestplaats voor diverse in de bodem nestelende bijensoorten, zoals zandbijen (*Andrena*), groefbijen (*Lasioglossum*) en pluimvoetbijen (*Dasypoda hirtipes*). Het is van belang dat dit schrale, open karakter behouden blijft (zie tekst).

NVO 2 Noord Aa in Zoeterwoude

Deze nvo is gelegen langs een kleidijk langs de Noord Aa (figuur 10), waarbij het veiligheidsaspect van de dijk een grote rol speelt. Net als bij de eerste nvo geldt ook voor deze nvo dat de schaal beperkt is. De helofytenzone (oeverplanten zone) is 1 à 2 meter breed. Hier is het echter in deze situatie niet mogelijk om de helofytenzone landinwaarts te vergroten zonder hierbij de dijk terug te leggen (praktisch onhaalbaar).

Figuur 10. Overzicht op de natuurvriendelijke oever langs Noorder Aa en de dijk.

Deze nvo wordt gedomineerd door riet en mattenbies (figuur 11), en in veel mindere mate dan dat dit het geval was bij de eerste nvo, werden sporadisch enkele planten aangetroffen van grote kattenstaart, dotterbloem, engelwortel, gele lis en moerasandoorn. In de vooroever groeit wel veel gele plomp.

Figuur 11. De twee bovenste foto's laten de monotone begroeiing zien die voornamelijk bestaat uit riet en mattenbies. De onderste foto laat de enige plek zien waar meer dan 1 moerasandoorn staat. Moerasandoorn is geliefd bij onder andere hommels en grote wolbijen.

Figuur 11. In de nvo is de dijk op enkele plaatsen gedeeltelijk aan het afbrokkelen. Dit geeft kleine steile randen, die in dit geval ook nog sterk zonbeschenen zijn. Twee voorwaarden waarvan veel wilde bijen profiteren. Hier kunnen zij geschikte nestelgelegenheden vinden, zoals bleek uit de aanwezigheid van diverse grasbijen die in deze oevers nestelen. Nestgangen zijn in de regel niet dieper dan 30 cm en voor de meeste soorten geldt dat het vaak om mindere afstanden gaat. Zolang dit de dijkveiligheid niet in gevaar brengt wordt aanbevolen om zulke steilranden te handhaven.

De nvo en dijk grenst direct tegen Staatsbosgebied Noord Aa en dit wordt nu beheerd door begrazing met schapen (figuur 12). Op het moment van het veldbezoek zijn 25 schapen geteld, maar er lag ook nog een deel van de kudde in het aanwezige wilgenbosje. Naast deze intensieve begrazing werd duidelijk dat er ook werd geklepeld en het maaisel te lang blijft liggen (figuur 13). Gevolg van dit alles is dat hier geen sprake is van een kruidenrijk grasland. Dit kwam ook tot uiting in het gevonden aantal bloeiende planten. Sporadisch is een akkerdistel, madeliefje en paardenbloem gevonden.

Figuur 12. Noord Aa van Staatsbosbeheer wordt beheerd door de inzet van schapen. Als gevolg hiervan zijn bloemen hier nauwelijks te vinden, dus bijen en andere bestuivers zijn ook vrijwel afwezig.

Figuur 13. Links een geklepelde akkerdistel en rechts maaisel wat te lang blijft liggen.

De meeste winst voor de bestuivers op het terrein van Staatsbosbeheer en de dijk kan worden gehaald door in te zetten op extensivering van het maai- en begrazingsbeheer. Het gebied is groot genoeg om hier te experimenteren met Sinusbeheer of een variant daarop (zie ook beschrijving nvo 1). Hierbij kan ook gedacht worden aan periodieke uitrastering van delen van het gebied, zodat er altijd gedeelten zijn waar de schapen de bloemen een poosje met rust laten.

Figuur 14. De aanwezige wilgenopstanden her en der afgewisseld met braam vormen aantrekkelijke locaties voor bestuivers om te foerageren en/of om overwinteringslocaties te vinden. Zo overwinteren verschillende wilde bijensoorten in de afgestorven holle stengels van braam.

Figuur 15. Links bosbijvlieg (*Eristalis horticola*) en rechts een grasbij (*Andrena flavipes*). Beide soorten zijn aangetroffen langs de wilgen-braamstruwelen.

Adviezen

Voor NVO1

De natuurvriendelijke oever langs de Maandagsche Watering heeft veel potentie als leefgebied voor bijen en andere bestuivers, vanwege de geschikte nestelplekken die de steile, zonnige talud biedt in combinatie met de kansen om de bloemenrijkdom van de oeverzone te vergroten. De volgende actiepunten kunnen bijdragen aan het realiseren van de potentie.

- Zorg voor een geleidelijke gradiënt van nat naar droog (Limes divergens), door delen van de oever iets af te graven.
- Verdubbel de zone waarin de oeverplanten staan in omvang. Nu is deze een halve meter tot maximaal 2 meter breed. En zoek de ruimte voor deze schaalvergroting op het land in de berm (zoek de ruimte juist niet in de watergang, want dan worden deelhabitats voor ondergedoken flora en fauna teniet gedaan).
- Maai de oeverplanten niet voordat deze zijn uitgebloeid en zaad hebben gezet.
- Voor de berm langs nvo 1:
 - Maaien i.p.v. klepelen.
 - Voer maaisel af om verrijking tegen te gaan.
 - Laat bij elke maaibeurt 15 tot 30% van de vegetatie staan (dit is ook 's winters van belang in verband met overwintering van vlinderrupsen, bijenlarven en andere dieren in de vegetatie). Laat waar mogelijk vooral gedeelten met veel bloemen ongemaaid.
 - Handhaaf het verschaalde talud met open plekken voor potentiële nestelgelegenheid voor wilde bijen.

Voor NVO 2

- Het realiseren van een geleidelijke gradiënt van nat naar droog is i.v.m. de aanwezige kleidijk geen optie. Ditzelfde geldt ook voor het verdubbelen van de helofytenzone.
- Maai de oeverplanten niet voordat deze zijn uitgebloeid en zaad hebben gezet.
- Handhaaf steilranden in de nvo om zo potentiële nestelgeleenheden voor wilde bijen aan te bieden.
- Voor de dijk en Staatsbosbeheer gebied:
 - Maaien i.p.v. klepelen.
 - Voer maaisel af om verrijking tegen te gaan.
 - Extensiveer de begrazingsdruk met schapen, zoneer de begrazing in ruimte en tijd.
 - Indien mogelijk vervang de begrazing van schapen door Sinusbeheer.

FIN.